

Sven-Göran Malmgren

En ny svensk konstruktionsordbok¹

Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser. Utarbetad av Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts Ordbok 2003.

För nästan 40 år sedan, år 1966, utkom *Svensk handordbok*, den första svenska konstruktionsordboken. Bland författarna märktes ett imponerande antal framstående svenska nordister med professorerna Ture Johannisson och Karl Gustav Ljunggren som främsta namn. Med tanke på att inga databaser och datalogiska verktyg stod till redaktörernas förfogande, var *Svensk handordbok* en utmärkt ordbok, och den kom att fungera som ett viktigt skrivhjälpmedel flera årtionden framåt. Med tiden började den dock framstå som föråldrad, och ungefär 1990 befanns tiden mogen att starta arbetet på en mer modern konstruktionsordbok. Detta arbete resulterade hösten 2003 i *Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser*, alltså den ordbok som ska diskuteras här.

Redaktionen har i huvudsak rekryterats från Svenska språknämnden, som också har administrerat hela projektet. Projektledare har varit Ulla Clausén, som många av LexicoNordicas läsare känner från NFL-konferenserna. Där har hon flera gånger framträtt med föredrag om ordboksarbetet, inte sällan tillsammans med Erika Lyly, en annan medarbetare i projektet.

Svenskt språkbruk (SSB) är en diger volym på drygt 1300 sidor, betydligt mer omfattande än *Svensk handordbok* (SH). En grov uppskattning ger vid handen att SSB innehåller ungefär 7 miljoner tecken, att jämföras med SH:s dryga 3 miljoner. Anledningen till denna kraftiga volymökning kommer vi tillbaka till, men det kan redan nu konstateras att den inte i nämnvärd mån beror på en ökning av antalet lemman (ca 19.600 i SSB och troligen ungefär lika många i SH) eller antalet konstruktioner (ca 85.000 i SSB och inte mycket färre i SH, möjligen t.o.m. fler).

¹ Tack till Jón Hilmar Jónsson och Bo Svensén som läste en preliminär version av recensionen och gav värdefulla kommentarer.

En sak som till en början kan verka något förbryllande med den nya konstruktionsordboken är namnet. Till svenskt språkbruk hör väl inte bara konstruktioner utan även t.ex. uttal, stavning, böjning och betydelser hos *alla* ord och grammatik i vidare mening? Undertiteln ger visserligen besked, men det har inte saknats tecken på att huvudtiteln skapar fel förväntningar. Vissa användare tycks t.ex. tro att SSB är en ordbok som ska ta upp hela ordförrådet, och de kan bli besvikna när aktuella, men från konstruktionssynpunkt ointressanta ord som *dator* eller *hemsida* saknas. En nackdel med huvudtiteln är också att man måste uttala sju konsonanter (nskt spr) i följd. Möjligen har namngivningen påverkats av namnet på Erik Bruuns danska konstruktionsordbok, *Dansk sprogbrug*.

Svenskt språkbruk och några andra konstruktionsordböcker

Om vi ser på de nordiska språken, så kan vi konstatera att svenskans, danskans och isländskans lexikala syntax tidigare har beskrivits i konstruktionsordböcker (SH, Bruun 1995, Jónsson 1994). För engelskans del finns bl.a. den lite äldre *BBI* (1986) och den helt nya *Oxford Collocations Dictionary* (OCD, 2002). En av de veterligen äldsta konstruktionsordböckerna är engelsk, Palmer (1938), en ordbok som i viss mån låg till grund för Hornbys berömda inlärningsordbok (Hornby 1940). För tyska finns bl.a. *Wörter und Wendungen* (första upplagan 1962).

Det är emellertid tydligt att det inte precis råder något överflöd på konstruktionsordböcker, i varje fall inte i Skandinavien. Det är därför en lexikografisk händelse av stor betydelse när en ny konstruktionsordbok kommer ut, vilket gör det motiverat med en relativt utförlig recension av SSB.

Vi ska först jämföra SSB med föregångaren Svensk handordbok och i någon mån också med OCD. På omslaget till SSB ges den något okonventionella upplysningen "Ersätter Svensk handordbok", men om man läser inledningen får man klart för sig att redaktionen inte betraktar SSB som en uppdaterad version av SH utan som en ny och helt självständig ordbok.

Som huvudexempel väljer vi artikeln **motstånd** i SSB och SH (se nästa sida).

Om vi till att börja med jämför de båda artiklarnas omfång, så visar det sig att de förhåller sig till varandra som omfången av ordböckerna i sin helhet, alltså ungefär som 2 till 1. Vad är det då som står i SSB men

inte i SH? En närmare granskning ger vid handen att det finns minst lika många konstruktioner i SH-artikeln och dessutom en fackspråklig användning jämte konstruktioner som saknas i SSB. Det som gör att SSB-artikeln trots detta är dubbelt så stor är i första hand att nästan varje konstruktion är försedd med ett ofta ganska långt språkprov. Detta intryck får stöd av baksidestexten som meddelar att ordboken innehåller 85.000 konstruktioner och över 70.000 belysande exempel, dvs. nästan ett exempel per konstruktion.

motstånd subst. *motstånd från ngn* de sökte mjuka upp ~et från konsumenterna mot (konsumenternas ovilja att acceptera) genmanipulerad mat; *motstånd mot ngn/ngt* affischerna manade till motstånd mot (till att försöka bekämpa) förtrycket ∪ *hårt/häftigt/kompakt/våldsamt motstånd* svenskarna fick hårt ~ av finländarna i matchen; *inre motstånd* som yrkesman måste man lära sig att övervinna detta inre ~ mot att intervjua folk; *passivt motstånd* motstånd utan våldsinslag både Gandhi och Martin Luther King organiserade passivt ~ mot överheten; *göra motstånd* mannen gjorde inget ~ (försök att hålla stånd) då han greps; *bjuda motstånd* el. *bjuda på motstånd* i tredje set bjöd laget på betydligt hårdare motstånd; *få/möta motstånd* de svenska damerna fick rejält ~ i den första matchen i innebandy-EM; förslaget mötte ~ både från facket och arbetsgivarna; *väckta motstånd* han väckte starkt motstånd när han försöker minska fackföreningarnas makt **följa minsta motståndets lag* se 'lag

Artikeln **motstånd** i Svenskt språkbruk (ca 900 tecken)

motstånd 1 (motvärn, försvar; hinder) ett kraftigt, tappert, segt, svagt, lamt ~; väpnat ~; göra våldsamt ~; göra passivt ~; göra ~ mot ngn el. ngt; stöta på, möta, röna ~ från ngn; över-

vinna allt ~; upphöra med, ge upp ~et;
 allt ~ var förgäves, fruktlöst ~; bildl.
 följa minsta ~ets lag (välja den väg
 som bjuder minsta motstånd) **2** fackspr.
 (resistens) luftens, vattnets ~; konkr.
 elektriskt ~; koppla in ett ~

Artikeln **motstånd** i Svensk handordbok (ca 400 tecken)

Går man igenom ett större antal artiklar parallellt i SSB och SH, så övertygas man om att detta är den i särklass viktigaste orsaken till omfångsskillnaden. Den närmast främsta orsaken är troligen att SSB ger fler förklaringar av konstruktioner än SH, i artikeln **motstånd** t.ex. av *motstånd från* (ngn) och *göra motstånd*.

För att få ytterligare jämförelsematerial kastar vi också en blick på artikeln **resistance** i OCD (se vidare Ohlander 2004):

resistance *noun*

1 trying to stop sth

- ADJ. **considerable, great, stiff, strong, substantial | determined, fierce, heroic, serious, spirited, stubborn | effective | token | active | passive | collective, organized | widespread | armed, military | political | popular, public guerilla, peasant**
 - VERB + RESISTANCE **mount, offer, put up** *They mounted stiff resistance to the proposal.* | **encounter, meet (with), run into** *The advancing army met with little resistance* | **break (down), crush, overcome**
 - RESISTANCE + VERB **stiffen | collapse, crumble**
 - RESISTANCE + NOUN **movement | fighter, forces, group, leader, worker**
 - PREP. **without** ~, *The attacks did not take place without resistance* | ~ **against** *armed resistance against the Nazis* | ~ **to** *There was fierce resistance to the new laws.*
- PHRASES **the line/path of least resistance** (= the easiest way of doing sth.), **a pocket of resistance** (= an area of resistance)

Vi ser att författarna av OCD, när det gäller konkreta språkexempel, har valt en medelväg. OCD ger åtskilliga exempel men inte som SSB nästan

ett exempel till varje konstruktion. Enligt baksidestexten innehåller OCD ca 150.000 konstruktioner och ca 50.000 exempel, alltså ett exempel på tre konstruktioner. (Att antalet konstruktioner är så mycket högre i OCD än i SSB beror till stor del på att OCD tar upp många fraser som motsvaras av sammansättningar i svenskan.)

Frågan om antalet belysande exempel till konstruktioner kan möjligen synas ytlig. Men den är viktig, eftersom valet av lösning får stora konsekvenser för ordbokens omfång. Vi återkommer till denna fråga och till betydelseförklaringarna i SSB längre fram.

Även om man bortser från språkproven och betydelseförklaringarna i SSB är skillnaderna mellan den och SH betydande. En jämförelse av ordböckernas lemmauppsättningar på två mindre avsnitt av alfabetet (sammanlagt 10 sidor i SSB), *hatt-hel* resp. *period-piska*, ger följande resultat:

Lemma finns i SSB men inte i SH

hatta
hattig
hedersbetygelse
hedersknyffel
hedersomnämmande
hedersplats
hedervärd
hektar
piano (adv.)
pickalurven
pill
pilsner
pinka
pinn
pion
pirrig

Lemma finns i SH men inte i SSB

haveri
havsband
hebreiska
heden
hedenhös
hegemoni
hejduk
perplex
personifierad
personifikation
personligen
personlighet
peruk
pervers
petig
pianist
pietet
piffig
pikera
pila
pillra
pinal
pinbänk
pingst
pinlig
pionjär
pisk

I varje fall på de här avsnitten har alltså fler ord strukits än tillkommit i förhållande till SH. En viktig orsak till strykning kan vara att ett ord har blivit föråldrat (*heden, pillra, pinbänk, pinlig*), eller att den enda frasen SH tagit upp under ett uppslagsord har fallit ur bruk (när frasen *skjut inte på pianisten, han gör så gott han kan* faller bort, försvinner också motiveringen för uppslagsordet **pianist**). En annan orsak är troligen att SSB vänder sig till en bredare publik än SH gjorde och därför har begränsat antalet ”lärdä” ord (*hegemoni*) och antalet ord med fackspråksanknytning (*haveri*, jfr artikeln **motstånd**). Ytterligare en orsak kan vara att SSB har gjort en annan allmän bedömning än SH av var problemen med att bilda korrekta konstruktioner finns.

Faktum är också att ett lemmaantal på ca 20.000 (i båda de svenska ordböckerna) är mycket högre än vad som normalt är fallet i konstruktionsordböcker, och kanske i högsta laget. Om antalet uppslagsord skulle vara något lägre i SSB än i SH så behöver det därför inte vara en nackdel. Hur som helst förefaller det som om de allra flesta ändringarna i lemmaurval mellan SSB och SH, strykningar såväl som nytillskott, är väl motiverade.

Jämför man innehållet i enskilda artiklar i SSB och SH finner man också klara skillnader, delvis betingade av samma faktorer som skillnaderna i lemmaurval. Av utrymmesskäl får vi nöja oss med att se lite mer i detalj på artikeln **motstånd** (jfr ovan):

Fras finns i SSB men inte i SH

motstånd från ngn
hårt motstånd
häftigt motstånd
kompakt motstånd
inre motstånd
passivt motstånd
bjuda motstånd
bjuda på motstånd
väcka motstånd
få motstånd

Fras finns i SH men inte i SSB

kraftigt motsånd
tappert motstånd
segt motstånd
svagt motstånd
lamt motstånd
väpnat motstånd
stöta på motstånd
röna motstånd
övervinna (allt) motstånd
upphöra med motståndet
ge upp motståndet
allt motstånd var förgäves
allt motstånd var fruktlöst

Här verkar det inte uppenbart att SSB:s konstruktionslista är bättre eller mer up-to-date än SH:s. Visserligen är minst fyra av nytillskotten i vänsterspalten klart värdefulla, nämligen *hårt motstånd*, *passivt motstånd*, *bjuda motstånd* och *väcka motstånd*. Men å andra sidan finns det värdefulla konstruktioner – även från 2000-talets synpunkt – också i

högerspalten, särskilt *väpnat motstånd*, *stöta på motstånd* och *ge upp motståndet*. Det är dock troligt att artikeln **motstånd** inte är representativ i detta avseende; stickprov i andra artiklar tyder på att antalet värdefulla konstruktioner som tillkommit är minst lika stort som antalet värdefulla konstruktioner i SH som saknas i SSB. En kategori som är mycket mer ingående behandlad i SSB än i SH är *pragmatiska fraser* (jfr nedan).

En annan viktig skillnad mellan de båda ordböckerna gäller *struktureringen* av artiklarna, som är betydligt bättre i SSB än i SH. Vi kan återigen se på artikeln **motstånd**. Den första delen, fram till ruter-tecknet, tar upp *valens* eller (med SSB:s terminologi) grammatiska konstruktioner (t.ex. *motstånd mot ngn*), medan den andra delen tar upp *kollokationer* eller (med SSB:s terminologi) konkreta fraser (t.ex. *göra motstånd*) och den tredje *idiom* och *pragmatiska fraser* (*följa minsta motståndets lag*, som dock tas upp i artikeln **lag**; gränsen mellan kollokationer å ena sidan och idiom och pragmatiska fraser å den andra markeras normalt med en stjärna).

Man ser i artikeln **motstånd** att SH blandar dessa informationstyper. Valensinformationen *motstånd mot ngn* hittas ganska långt fram i artikeln i ett exempel som samtidigt ger kollokationsinformation: *göra motstånd mot ngn el. ngt*. Om man bortser från detta, kan man dock notera att grundstrukturen i SH-artikeln liknar den i SSB: först kommer konstruktioner av typen ADJ+*motstånd*, sedan konstruktioner av typen VERB+*motstånd* (där "aktiva" uttryck kommer först och "passiva" sedan), slutligen konstruktioner av typen *motstånd*+VERB(FRAS) (saknas dock i SSB i denna artikel).

I stort sett samma struktur finner man också i OCD, som dessutom har läsarvänliga "ledord" i början på varje ny avdelning. En liten detalj i OCD, som vore väl värd att ta efter, är förekomsten av lodstreck som ger värdefull semantisk information. Exempelvis föregås verbet **encounter** i artikeln ovan av ett sådant lodstreck, som visar var gränsen går mellan aktiva konstruktioner (t.ex. *put up resistance*) och passiva (t.ex. *encounter resistance*).

Vi ska nu betrakta SSB i dess egen rätt, utan sidoblickar på SH och OCD. Vi börjar med lemmaurvalet och ser sedan närmare på struktureringen av artiklarna, särskilt den nämnda tredelningen. Sedan diskuteras placeringen av konstruktionerna (när de kan placeras på olika uppslagsord), särskilt med tanke på motsatsparet produktionsordböcker/receptionsordböcker. Därefter berörs exemplen och betydelse-

förklaringarna, följt av en kort diskussion kring SSB som normativ/deskriptiv ordbok. Slutligen redovisas några spridda iakttagelser.

Lemmurvalet i SSB

Vilka ord ska tas upp i en konstruktionsordbok? Huvudsakligen ord med en lexikal syntax som innefattar möjliga svårigheter av något slag. När det gäller verb är t.ex. transitivitet en grundläggande variabel, som man måste kunna hitta information om i en konstruktionsordbok. I princip är det därför motiverat att ta med alla verb, utom möjligen sådana som är mycket lågfrekventa. Hos adjektiven är transitivitet av liten betydelse, men många adjektiv har ändå valensbestämningar, vanligen i form av prepositionsfraser (*arg på ngn*, *stolt över ngn/ngt*) och måste då tas med. De flesta adjektiv som saknar valensbestämningar kan däremot förbigås. Bland substantiven är det främst abstrakta, mer eller mindre "verbala" som bör tas upp, och det av två orsaker. Dels har de ofta valensbestämningar (*motstånd mot ngt*), dels kan de bilda kollokationer tillsammans med speciella verb och adjektiv som inte är förutsägbara (*bjuda motstånd*). Det kan även vara motiverat att ta med vissa adverb, prepositioner m.m.

Jag har bara en relativt marginell synpunkt på SSB:s lemmurval. Det verkar som om en hel del inte särskilt ovanliga verb fattas, t.ex. *acceptera*, *proklamera*, *projicera*, *prya* och *puta*, medan å andra sidan ganska många adjektiv utan intressanta valensbestämningar nog kunde utelämnats, exempelvis *lättfotad* (som får den intetsägande valensinformationen *ngn är lättfotad*), *lättfunnen*, *lättillgänglig*, *lättsmält*, *lättviktig* och *lögnaktig* (med den överflödiga valensinformationen *ngn är lögnaktig* och *ngt är lögnaktigt*, som gäller för en stor majoritet av alla adjektiv) och *marginaliserad* (med den enda och onödiga upplysningen *ngn är marginaliserad*). Däremot förefaller urvalet av substantiv mer invändningsfritt (jfr dock nedan).

Huvudintrycket av SSB:s lemmurval är att det är omsorgsfullt gjort, utan att dock vara helt optimalt. Med något fler verb och betydligt färre adjektiv hade man nog kommit lite närmare det ideala urvalet.

Artiklarnas struktur

Som nämndes tidigare är informationen i varje fall i större artiklar i SSB uppdelad i tre delar, valensinformation, kollokationsinformation och

information om idiom och pragmatiska fraser. Det är i princip en utmärkt uppdelning, men helt problemfri är den inte. Vi ska se på de tre informationskategorierna i tur och ordning.

Valens

Valensinformationen är den mest formaliserade informationen i SSB. Här förekommer bl.a. pronominella ”variabler” som *ngn* och *ngt* (jfr artikeln **motstånd**, före rutertecknet) och meningen är att de ska kunna ersättas av animata resp. icke-animata substantiv eller utbyggda nominalfraser. Man får veta om verb är intransitiva eller transitiva (eller möjligen båda) m.m. Sådan information har tidigare givits systematiskt i svenska betydelseordböcker (*Svenska ord*, *NEO*), men troligen inte på ett lika uttömmande sätt som i SSB.

Det är möjligt att ge denna information på olika sätt, mer eller mindre kompakta. Vanligt är att laborera med parenteser som anger att en viss bestämning är optionell. För verbet **prata** kan man tänka sig *prata (med ngn) (om ngn/ngt)*; *prata (ngt) (med ngn)*, vilket kan generera satser som *Kalle pratar*, *Kalle pratar med Anders*, *Kalle pratar om Nils*, *Kalle pratar om vädret*, *Kalle pratar med Anders om Nils/vädret*, *Kalle pratar väder* och *Kalle pratar väder med Anders* (exemplet från *NEO*, något ”förbättrat”; *ngt* får här också stå för bisats). Med denna metod uppnås förvisso informationstäthet, men det kan förstås diskuteras hur användarvänlig parentesnotationen är.

I SSB ges även upplysning om subjektet (animat/icke-animat), och informationen ges på ett mindre kompakt sätt: *ngn pratar*, *prata med ngn*, *prata om ngn*, *prata om ngt* äv. *prata ngt*, *ngn pratar om att* (där en bisats ska följa). Också här sker dock en viss förkortning: läsaren måste själv räkna ut att *prata med ngn* etc. egentligen står för *ngn pratar med ngn*, dvs. att subjektet även vid transitiv användning måste vara animat (jfr upplysningen *ngn pratar*).

Det finns också ett annat problem med SSB:s notation. Kan läsaren vara säker på att det går att ”kumulera” de olika bestämningarna, så att det t.ex. går att säga *Kalle pratar med Anders om vädret*? Rent formellt framgår det inte, men man kan förstås förmoda att grammatiken oftast tillåter att man kombinerar bestämningar på detta sätt. Oftast kanske – men inte alltid. I artikeln **argumentera** får man valensupplysningarna *argumentera för ngt*, *argumentera med ngn* och *argumentera mot ngt* – men satsen *Kalle argumenterade för förslaget med Nils* är knappast

grammatisk och satsen *Kalle argumenterade för det ena förslaget mot det andra förslaget* helt omöjlig.

Med hänsyn till just detta problem är parentesnotationen därför bättre, men den missar å andra sidan – liksom SSB – en del ordföljdsvariation: *Kalle pratar om vädret med Anders* går lika bra som *Kalle pratar med Anders om vädret*. Förvisso har SSB:s notation också sina fördelar, även om den är platskrävande.

En lite närmare granskning av konsekvensen och täckningsgraden i SSB:s valensupplysningar ger ett blandat utfall. Det finns en del luckor och inkonsekvenser, exempelvis saknas *varna för ngt*, *varna för ngn* och *varna ngn för ngn* under **varna**, *berättiga ngn till ngt* under **berättiga**, *orsaka ngn ngt* under **orsaka** och *en bok om ngn/ngt* under **bok** (trots att *en uppsats om ngn/ngt* tas upp). Vid substantiv som betecknar behållare e.d. ges ibland information av typen *låda ngra*, medan *låda ngt* (som i ordbokens eget exempel *en låda vin*) missas. Det förekommer också en och annan oönskad dubblering, t.ex. både *berömma ngn/ngt* och *berömma ngt* under **berömma** och både *bocka sig för ngn* och *ngn bockar sig för ngn* under **bocka sig**. Sådana missar är dock oundvikliga och de tycks i varje fall inte vara oacceptabelt många.

Att ge en uttömmande valensbeskrivning av svenskans ordförråd är naturligtvis en gigantisk, för att inte säga omöjlig uppgift. Det som har åstadkommit i SSB får nog sägas vara det hittills bästa försöket.

Kollokationer

Om behandlingen av kategorin *kollokationer*, eller med SSB:s inte särskilt lyckade term *konkreta fraser*, finns flera positiva saker att säga (för en speciell aspekt se även nästa avsnitt).² Nästan alla viktiga kollokationer verkar vara med, och de står i princip i en förutsägbar ordning som för substantiv ofta är densamma som i artikeln **motstånd**. Bra är också att ordboken vid många verb och adjektiv ger ett antal substantiv (objekt, huvudord) från olika semantiska fält, vilket ger en uppfattning om vilka ”medspelare” som är typiska. Sannolikt är SSB:s

² För en diskussion kring kollokationsbegreppet se Malmgren (2004). Där förutsätts, liksom i NLO, en kollokation normalt bestå av en *bas* och en *kollokator* som båda tillhör någon av de öppna ordklasserna. I kollokationen *begå självmord* är exempelvis *självmord* bas och *begå* kollokator.

uppsättning av kollokationer den bästa och mest heltäckande som någonsin ställts samman för svenskan.

Här ska bara några smärre påpekanden göras. Liksom i valensdelen är sättet att ge information ibland onödigt utrymmeskrävande. Är det t.ex. nödvändigt att ta upp *slå läger* och *slå läger ngnstans* som två olika fraser, med var sitt exempel? Och finns det verkligen anledning att ta upp både *ngn gör min av att göra ngt* och *ngn gör inte min av att göra ngt*, åter med dubbla exempel och dessutom dubbla förklaringar där *inte* är enda skillnaden? Eller att över huvud taget ta upp de triviala *känna sig glad* och *se glad ut* under **glad**? Listan över överflödigt material i kollokationsdelen i SSB kunde lätt göras längre.

Å andra sidan finns det vissa luckor och inkonsekvenser, annat vore otänkbart. Några möjliga kompletteringar i en kommande upplaga kan vara *patiensen går ut* (lemmat **patiens** är med p.g.a. *lägga patiens*), *tystnad härskar/råder*, *fatta sympati (för ngn)*, *ta ett steg (framåt)* och *få (stort) genomslag* utan följande bestämning. Vidare är frasen *högre makt* placerad under fel delbetydelse av **makt**, och frasen *lagar och förordningar* är dubblerad liksom frasen *kasta ljus över ngt*, som uppträder med samma bildliga betydelse i två olika betydelsemoment. Listan kunde göras längre, men det hindrar inte att huvudintrycket av kollokationsdelen i SSB är gott.

Idiom och pragmatiska fraser

Inte heller här finns det särskilt mycket att anmärka på själva innehållet. Nästan alla någorlunda vanliga svenska idiom torde vara med. Kategorin pragmatiska fraser må vara en aning oskarp (exempel, liksom de flesta pragmatiska fraser mest förekommande i talspråk, är *vem kunde ana att ...* och *jag vore tacksam om ...*), men det är värdefullt att många fler vardagliga och talspråkliga uttryck tas upp i SSB än i den tidigare SH.

Det finns dock en vägande invändning att göra mot avdelningen idiom och pragmatiska fraser: den innehåller många fraser som borde ha placerats i avdelningen kollokationer. Om man utgår från den vanliga definitionen av idiom (ett uttryck med minst två ord vars betydelse inte är härledbar från – eller ”inte är summan av” – de ingående ordens betydelser), som SSB ansluter sig till,³ och t.ex. läser sig till att

³ I och för sig är denna definition otillräcklig, men det skulle föra för långt att gå in på det här.

ordboken räknar med en betydelse 'levande varelse' av ordet **själ**, så måste man fråga sig hur uttryck som *varenda själ, en vänlig själ* m.fl. kan klassas som idiom. Mycket genomskinligare uttryck kan man väl inte hoppas på, givet den väletablerade metonymiska betydelsen av *själ*, som ordboken själv tar upp?

På vart och vartannat uppslag träffar man på uttryck som med ännu mindre rätt än *varenda själ* har förts till idiomdelen. Det är svårt att förstå hur författarna har resonerat. Möjligt är att termen *pragmatiska fraser* ska fattas i mycket vid mening, men kan det verkligen vara författarnas mening att uttryck som *ngns bedömning är att ..., göra ngt i polemik med ngn, det är en plåga att göra ngt, ngt passar sig inte, det är lagligt att göra ngt, göra ett gott parti* och t.o.m. *ngt är en efterkonstruktion* och *besynnerligt nog* hör till denna kategori (uttrycket *ngn är ett gott parti* klassas f.ö. som kollokation)? Om så är fallet, borde idiom och pragmatiska fraser ha behandlats som olika, åtskilda kategorier.

Det kan förstås sägas att gränsen mellan idiom och kollokationer är notoriskt svår att dra. Att SSB inte har lyckats särskilt väl med det behöver kanske inte betyda så mycket för användaren i gemen; det viktigaste är trots allt att han/hon har möjlighet att hitta praktiskt taget alla kollokationer, idiom och pragmatiska fraser i ordboken, om än inte alltid i rätt underavdelning.

SSB som produktionsordbok

I ordbokens inledning (s. 12ff.) finns ett avsnitt med rubriken **Produktionsordbok**. Avsnittet inleds emellertid så här (mina frågetecken):

Svenskt språkbruk är inte bara en ordbok där man slår upp vad en konstruktion eller fras betyder, utan den är också (?) avsedd att vara ett hjälpmedel för den som skriver egna texter. Vi har därför (?) bemödat oss om att göra ordboken så användarvänlig som möjligt.

Visst är det bra att författarna har bemödat sig om, och i stor utsträckning lyckats med, att göra SSB användarvänlig, men har användarvänligheten verkligen något att göra med ordbokens status som produktionsordbok resp. receptionsordbok? Vad det senare beträffar, råder det nog rätt allmän enighet om att en konstruktionsordbok inte bara *också*, utan *i första hand* är en produktionsordbok. Den uppfattningen verkar också få stöd av avsnittets rubrik. I varje fall en

svensk användare torde sällan behöva slå i ordboken för att få veta vad en grammatisk konstruktion (*motstånd mot*) eller en kollokation (*göra motstånd, begå självmord*) betyder; med idiomerna är det förstås något annat.⁴ Men samme svenske användare kan ha mycket nytta av ordboken för att själv producera konstruktioner med rätt preposition eller rätt kollokator (t.ex. *begå* i *begå självmord* som många har svårigheter med). Enligt min mening bör SSB därför främst bedömas som produktionsordbok.

Det är i *detta* sammanhang en diskussion om placeringen av framför allt kollokationer hör hemma. Bör kollokationen *begå självmord* behandlas i artikeln **självmord** (basen) eller i artikeln **begå** (kollokatorn) etc.? I en receptionsordbok spelar det inte så stor roll vilket alternativ man väljer, men i en produktionsordbok är det mycket viktigt. I SSB kommer denna diskussion många sidor senare, mot slutet av bruksanvisningen (s. 26). Huvudprinciperna i SSB är följande:

- 1) I en kombination med ett substantiv och ett verb finns huvudartikeln under substantivet.
- 2) I en kombination med ett substantiv och ett adjektiv finns huvudartikeln under substantivet.
- 3) I en kombination med ett verb och ett adverb finns huvudartikeln oftast under adverbet.
- 4) I en kombination med ett adjektiv och ett adverb finns huvudartikeln oftast under adverbet.

Det betyder t.ex. att frasen *begå självmord* i första hand hittas i artikeln **självmord** (regel 1) och att frasen *hårt motstånd* återfinns i artikeln **motstånd** (regel 2). Och det är lätt att inse att detta är den enda rätta lösningen i en *produktionsordbok*. Det är inte svårt att föreställa sig en skribent som med ordbokens hjälp vill hitta det rätta kollokator verbet till *självmord*, men det är omöjligt att tänka sig en användare som letar efter ”det rätta substantivet” till *begå*. Om frasen *begå självmord* bara hade stått under **begå**, skulle vår skribent inte haft stor chans att hitta den (i varje fall inte i ordbokens pappersversion).

Generellt gäller i en produktionsordbok principen, att kollokationer måste behandlas under *basen* (baslemmat), och inte, eller i varje fall inte bara, under *kollokatorn*. Det är viktigt att observera att denna princip

⁴ Vissa konstruktionsordböcker, bl.a. Jónsson (1994), betonar produktionsaspekten så starkt att de över huvud taget inte upp idiom, eftersom idiomerna huvudsakligen är av intresse från receptionssynpunkt.

inte på minsta sätt gör ordboken sämre som *receptionsordbok*. En användare som mot förmodan vill veta vad *begå självmord* eller *hårt motstånd* betyder får i värsta fall slå upp en extra gång i ordboken, men han/hon hittar garanterat fram till det ställe där informationen finns (om den över huvud taget finns i ordboken).

SSB:s båda första placeringsregler är sålunda helt korrekta, men däremot är regel 3 och 4 felaktiga om man ser ordboken som en produktionsordbok (ja, även som man ser ordboken ”också” som en produktionsordbok). Det räcker att begrunda parallellismen mellan kollokationerna *hårt straff* och *straffa (ngn) hårt* för att inse det. Precis som kollokationen *hårt straff* enligt regel 2 hittas i artikeln **straff**, borde kollokationen *straffa (ngn) hårt* ha återfunnits i artikeln **straffa** (kollokationens bas), inte som nu i artikeln **hårt** (enligt den olämpliga regel 3). Skribenten som söker efter det rätta förstärkande adverbet till verbet *straffa* vet ju inte att han/hon ska söka i artikeln **hårt**. Det är lätt att konstruera en liknande parallellism som visar att även regel 4 är olämplig.

Kanske beror denna miss på att författarna inte tillräckligt har tänkt på produktionsaspekten. Det är möjligt att den inte har särskilt stor praktisk betydelse, eftersom fraserna som placeras enligt regel 3 och 4 är relativt få. En intressant och inte så liten grupp som kan sägas tillhöra typen adjektiv+adverb(ial) är dock liknelseuttryck av typen *stark som en björn*. I SSB betraktas sådana uttryck som idiom, men det viktiga i det här sammanhanget är att de i enlighet med den felaktiga regel 4 (med *som en björn* som adverb(ial)) placeras under substantivet, t.ex. *björn*. Men de borde placeras under adjektivet, för skribenten som söker efter ett färgstarkt förstärkande adverb(ial) till *stark* vet ju inte från början att han/hon ska söka i artikeln **björn**. (I dessa fall finns dock oftast hänvisningar, så här är felet mera av principiell natur.)

Viktigare är, som sagt, att regel 1 och 2 är korrekta och att de följs nästan hundra procentigt. Några avvikelser finns: kollokationen *svår olycka* återfinns bara i artikeln **svår**, kollokationen *hysa kärlek* bara i artikeln **hysa** och kollokationen *bedriva affärer* bara i artikeln **bedriva**, i samtliga fall sålunda inte under basen utan under kollokatorn. I vissa fall finns substantivet (basen) inte med som uppslagsord. Sålunda återfinns kollokationerna *inbiten rökare* och *inbiten ungar* i artikeln **inbiten** och frasen *djup depression* i artikeln *djup*, men artiklarna **rökare**, **ungar** och **depression** saknas och därmed är det svårt att hitta de relevanta kollokationerna för den som inte redan kan dem.

Exempel och betydelsebeskrivningar

Som vi såg tidigare finns det ett mycket stort antal illustrerande exempel på användningen av konstruktioner i SSB, långt större än i nästan alla andra konstruktionsordböcker. Man får intrycket att redaktionen i något läge fattat ett principbeslut om att varje konstruktion ska åtföljas av ett exempel. Undantag verkar i stort sett bara vara kondenserade angivelser som *hårt/häftigt/kompakt/våldsamt motstånd* (se artikeln **motstånd**) – här finns egentligen fyra fraser som följs av ”bara” ett exempel. Å andra sidan finns det gott om konstruktioner som förses med mer än ett exempel.

Principen en konstruktion – (minst) ett exempel har som vi sett medfört en våldsam ökning av volymen jämfört med Svensk handordbok, och naturligtvis en stor ökning av arbetsinsatsen. Båda dessa omständigheter påverkar givetvis priset på ordboken. Frågan är om pris- och volymökningen motsvaras av ett jämförbart innehållsligt mervärde.

Betraktar man först artikeln **motstånd** närmare får man knappast intrycket att alla eller ens flertalet av exemplen är outhärliga. Exemplet på *passivt motstånd* är värdefullt, ett eller par andra exempel kanske försvarar sin plats, men i de flesta fall är det oklart vad exemplen ger utöver själva fraserna. Särskilt gäller detta kanske exemplen på grammatiska konstruktioner; valensinformationen *motstånd mot ngn/ngt* ger redan uttömmande besked om prepositionsval och om att substantivet i bestämmningen kan vara både animat och inanimat. Men också flera av exemplen på användningen av kollokationer verkar rätt överflödiga och dessutom onaturliga, t.ex. *svenskarna fick hårt motstånd av finländarna i matchen* (naturligare blir det om *matchen* ersätts t.ex. av *finalen*, men vad ger exemplet som illustration av frasen *hårt motstånd*?). Dessutom verkar exemplet på *väcka motstånd* innehålla något som liknar ett språkfel (*försöker* > *försökte*?).

Går man igenom ett större antal artiklar i SSB, bekräftas intrycket att många exempel hade kunnat och bort utelämnas. Ytterligare ett stort antal exempel borde ha förkortats och redigerats till ungefär den längd och stiliseringsgrad som exemplen i artikeln **resistance** i OCD har (se ovan). I andra, redigerade, exempel borde redigeringen ha skett mer

omsorgsfullt – ordboken är tyvärr full av exempel som är osannolika eller nästan otänkbara i normalt språkbruk.

Helt onödiga i artiklarna **advent** resp. **anhängare** är exemplen *läcker kalvgryta är en god söndagsgryta (!) i advent och ingenting tydde på att anhängarna till fotbollslaget skulle gå bärsärkagång efter matchen*. Det är viktigt att observera – man undrar om redaktionen har gjort det – att dessa språkprov i en konstruktionsordbok inte kan ha till uppgift att illustrera orden *advent* resp. *anhängare* utan de grammatiska konstruktionerna *i advent* och *anhängare till*. De framstår därmed som fullständigt irrelevanta i *detta* sammanhang.

Alldeles för långa är exempel som *centern (!) ska lägga en straffspark men klämmer till så högerkängan flyger i väg i en lång båge; Jösses sicken boll, kunde de inte hitta en större? Hur i hela friden ska jag kunna lägga en straffspark med den här? (två långa exempel på den marginella kollokationen lägga en straffspark!); med hacka och spade gick de lejda karlarna loss på det upptinade gruset, som sedan vinschades upp med ångmaskinen som drivkraft; med tanke på Korsikas geografiska belägenhet mitt i Medelhavet var det inte förvånande att sången påminde om såväl nordafrikansk som balkansk folksång och hon blev nyligen hajpad av en amerikansk blaska, något som säkert kommer att resultera i att skivan hittar många lyssnare*. Det är inte konstigt att ordboken har blivit stor med tanke på att exempel av liknande längd påträffas på varje uppslag. Om vi räknar på *alla* de 70.000 exemplen och antar att de lågt räknat har genomsnittligt tio ord och att ett ord i medeltal har sex tecken, kommer vi fram till att exemplen i SSB troligen omfattar minst 4 miljoner tecken, dvs. större utrymme än hela Svensk handordbok. Det är knappast det bästa sättet att hushålla med utrymmet.

Med detta är inte sagt att det i alla sammanhang är fel med generöst tilltagna, kanske underhållande ordboksexempel, som i bästa fall kan ge en tids- eller genrebild. Den stora moderna danska betydelseordboken (DDO), som är under utgivning, är full av sådana exempel (med källangivelse), och de bidrar i hög grad till ordbokens läsvärde. Men däremot är det mycket tveksamt om de hör hemma i en *konstruktionsordbok*.

På s. 24 i bruksanvisningen läser man att exemplen i SSB i allmänhet bygger på citat från autentiska texter, dels från Språkbanken, dels också från Internet. Man får veta att citaten har bearbetats, bl.a. genom att namn på personer tagits bort. Ibland har dessa namn ersatts av NN, ibland säkert med pronomen eller yrkesbeteckningar. Sådana

operationer görs ofta på ordboksredaktioner, men de måste göras med omsorg, annars blir de ”halvautentiska” exemplen lätt onaturliga.

I artikeln **hackmat** i SSB hittar man exemplet *boxaren gjorde snabbt hackmat av sina motståndare*. Exemplet är extremt onaturligt, ja i det närmaste teoretiskt otänkbart i en autentisk kontext. Kanske är exemplet resultatet av ett utbyte av ett namn, men det utbytet måste i så fall göras på annat sätt. Naturligast blir det med ett pronomen (*han gjorde ...*), men om man vill antyda att frasen *göra hackmat av* typiskt förknippas med boxning kan man välja det inte helt naturliga, men åtminstone tänkbara exemplet *den svenske boxaren gjorde hackmat av sina motståndare*. Valet står alltså mellan ett naket pronomen och en full nominalfras med bestämning, mellan att uppnå större naturlighet och att ge mer information, ett vanligt och ofta svårt lexikografiskt dilemma; men alternativet med naket substantiv är omöjligt.

Mer eller mindre analoga med boxarexemplet är t.ex. *spelaren firar stora triumfer i sitt spanska klubbtag; spelaren måste börja planera för ett liv efter hockeyn* (här räcker *han* utmärkt); *tennisspelaren har förmågan att trollbinda publiken med sitt artisteri; skådespelaren gör ett kusligt porträtt av fightern Erik* (bättre *huvudrollsinnehavaren*); *politikerns strategi var att gå på knock genom att direkt framföra fördelarna med bygget* (*hans* räcker); *författaren var strålande glad när det tillkännagavs att hon hade tilldelats ett stort pris* (*hon* räcker); *han har fått anbud för nästa år från ett av de stora ishockeylagen* (*lagen* räcker) och *kungen hade alltid aktat poeten högt* (varför inte *honom?*). Vissa av dessa exempel är lika omöjliga som exemplet med boxaren, andra är kanske teoretiskt tänkbara men kunde och borde ha gjorts naturligare med enkla medel.⁵

I vissa fall kan man undra om inte författarna lite för okritiskt har använt sig av internetexempel. Internet är förvisso en fantastisk källa, men dess utbud av texter och skribenter är ju minst sagt blandat och svåröverskådligt. Man kan förstås inte begära att alla exempel i en konstruktionsordbok ska vara språkliga pärlor, men rimligen bör de inte

⁵ I rättvisans namn: SSB är inte den enda svenska ordbok där man träffar på detta fel, som är mycket irriterande. Det förekommer tyvärr också t.ex. i NEO. Felet består alltså i att i den (tänkta) kontext där ”boxaren”, ”spelaren”, ”författaren” etc. nämns är dessa storheter sannolikt redan introducerade och kända, och då används i naturligt språk ett pronomen eller möjligen en variant av det nakna substantivet eller en utbyggd nominalfras. (I exemplet med *ishockeylagen* är det nästan omöjligt att tänka sig en diskurs där temat ishockey inte redan är introducerat; då säger man inte *ishockeylagen* utan t.ex. *lagen*.) Förhoppningsvis kommer felet så småningom att försvinna från svenska ordböcker.

bryta mot Språknämndens skrivregler eller mot de grammatiska mönstren i Svenskt språkbruk, och inte heller bör de innehålla rena sakfel. Därför borde exempel som *sannolikheten att få en flicka är 0.47* (engelsk decimalnotation!), *underrättelsetjänsten bedömde avhopparen, som gick under täcknamnet Curb vara trovärdig* (mönstret *bedöma ngn vara* + ADJ tas i varje fall inte upp i artikeln **bedöma** i SSB) och *grym och begåvad är hennes skildring om (?) en ung flickas uppväxt* (SSB godkänner själv bara *skildring av*) ha redigerats eller utelämnats. Stilistiskt lysande är inte heller exemplen *de är på väg att lösa universums gåta genom en förklaringsmodell till Big Bang; med ett tigersprång kastade han sig upp i luften och tog bollen; lönerörelsen tar sats för att lyckas med de fortsatta förhandlingarna; biografien om pophjälten från the Beatles (?) är måhända torr som snus men inte desto mindre fascinerande och hans självmordsförsök var (?) ett anfall av tillfällig sinnesförvirring*, och exemplen *i Martinsons rymdepos är Doris täcknamn för jorden (> Doris dalar); målningen visar hur den svenska hären belägrade Frederikstens fästning 1738 (> 1718); år 1642 fick den olycksalige Charles I sin sista nattvard här innan han besteg schavotten (> 1649)⁶ och om kungen är schack kan han (?) göra rockad (> kan **man inte** göra rockad)⁷* innehåller sakfel, liksom rimligtvis exemplet

⁶ Även bortsett från sakfelet är detta ett skolexempel på vådan av att inte ha genomtänkta redaktionella principer, när det gäller exemplen. Visst kan det finnas skäl att ge en illustration till kollokationen *bestiga schavotten*, och då är Charles I (eller hellre Karl I) och Marie Antoinette mest användbara. Men det finns ingen som helst anledning att expandera exemplet utöver det minimala och redan utmärkt upplysande *Karl I besteg schavotten 1649*; att kungen fick nattvarden "här" är totalt irrelevant för illustrationen av kollokationen *bestiga schavotten*. Samma sak (mutatis mutandis) gäller tusentals andra exempel i SSB.

⁷ Över huvud taget borde de artiklar som innehåller stoff med anknytning till "sport och spel" ses över. Ett par andra exempel: i artikeln **remi** påstås att *en schackpjäs håller remi* (kanske har man missförstått det följande exemplet *vit [...] kan nog hålla remi*, där *vit* givetvis betecknar den spelare som har de vita pjäserna), och i artikeln **bonde** saknas en obestämd artikel i det egendomliga exemplet *hästen hade varit hotad av svart bonde* (> *en svart bonde*), medan det omvända gäller i de fyra exemplen *hon har en kung i spader/hjärter/ruter/klöver* (> *hon har kung ...*). Se även diverse citerade exempel med idrottsanknytning såväl ovan som nedan.

Det enklaste sättet att undvika fel av det här slaget hade i allmänhet varit att stryka exemplen. Poängen här är inte i första hand att påvisa att redaktionen har slarvat (vilket är högst förlåtligt), utan att den har tagit på sig ett kanske övermåttigt kontrollarbete genom att ta med en mängd onödiga exempel med encyklopediskt stoff.

sextio miljoner briter (??) har lämnat gård och grund för att börja ett nytt liv i Afrika.

Det är ingen tvekan om att exemplen är den stora svagheten i SSB. De påvisade bristerna tar inte bort det stora värdet av den nästan kompletta samlingen av grammatiska konstruktioner, kollokationer, idiom och pragmatiska fraser. Men det är irriterande att oavbrutet snubbla över exempel som är antingen onödiga, för långa, slarvigt redigerade eller tveksamma från språklig eller saklig synpunkt. Kanske vänjer man sig efter hand vid att s.a.s. läsa ordboken med filter, men det var väl knappast det som var meningen.

I rättvisans namn bör det sägas att exempel som är onödiga för svenska användare kanske kan ha ett värde för användare som lär sig svenska som främmande språk – förutsatt att de är sakligt och språkligt korrekta. Men det kan noteras att OCD, som uttryckligen vänder sig till andraspråksinlärare i första hand, har långt färre och genomsnittligt mycket kortare exempel än SSB (se ovan).

Till sist några ord om ordbokens betydelsebeskrivningar, mot bakgrund av den praxis som utbildats för konstruktionsordböcker. En huvudregel är att semantiken bör inskränka sig till ett minimum i sådana ordböcker. Entydiga uppslagsord behöver inte alls förklaras, och polysema uppslagsord behöver förklaras enbart så att användaren vet på vilken betydelse han/hon befinner sig; ofta räcker synonymer. Av ordbokens konstruktioner måste givetvis idiomerna förklaras, liksom vissa kollokationer. Grammatiska konstruktioner behöver sällan förklaras.

I SSB-artikeln **motstånd** finns som väntat ingen förklaring av uppslagsordet, men däremot flera förklaringar inne i artikeln. Förklaringarna gäller de grammatiska konstruktionerna *motstånd från* och *motstånd mot* och kollokationerna *passivt motstånd* och *göra motstånd*. Det är utmärkt att frasen *passivt motstånd* förklaras, men frågan är om de andra förklaringarna behövs. Utgångspunkten är ju att användaren vet vad uppslagsordet betyder, och den betydelsen ändras knappast när man lägger till en preposition. Likaså kan en svensk användare nog räkna ut att uttrycket *göra motstånd* bara är den verbala motsvarigheten till substantivet *motstånd*.

Det allmänna intrycket man får är att en hel del konstruktioner och fraser i SSB har förklarats i onödan. Å andra sidan kan man med visst fog säga att det är bättre med en förklaring för mycket än en för lite, och förklaringarna är oftast välgjorda. Det finns dock en marginell men irriterande detalj i själva definitionstekniken som borde rättas till i kommande upplagor. Många förklaringar inleds helt i onödan med det lilla ordet *när* eller de små orden *om att*. Frasen *lova ngt vid sin själs*

salighet följs sålunda av förklaringen ”om att lova ngt dyrt och heligt” och frasen *ngn kommer på minuten* av förklaringen ”när ngn kommer genast el. med ngn fördröjning”. Uppenbarligen vore det mycket enklare och bättre med rena definitioner: ”lova ngt ...” resp. ”ngn kommer ...”.

Normering

Det är intressant att jämföra Svenskt språkbruk och Svensk handordbok från normeringssynpunkt. Medan den äldre ordboken var restriktiv med att ta med (dåtida) innovationer och inte sällan uttryckligen varnade för felaktiga konstruktioner, avstår SSB från alla pekpinningar och tar frejdigt upp nyheter som många kanske är tveksamma till. Detta ligger väl i linje med den allmänna liberalisering av språkvårdsideologin som ägt rum sedan 1960-talet.

En viktig poäng med SSB är följaktligen att ”klassiska” giftstämplar från SH och äldre språkvård som passerat bästföredatum avlägsnas. I SH varnas för användning av *definitivt* i betydelsen ’absolut’, i SSB är den betydelsen godkänd. I SH krävs negation i samband med *vare sig*, i SSB nöjer man sig med anmärkningen ”ofta nekande”. I SH avråds från konstruktionen *använda sig av ngt*, medan samma konstruktion tas upp utan kommentar i SSB.

Allt detta är gott och väl, men kanske hade man ibland väntat sig lite mer entydiga ställningstaganden i en ordbok från Svenska språknämnden än vad som tillhandahålls i SSB. En innovation som godkänns i SSB är *ta/göra självmord*, som alternativ till det etablerade *begå självmord*. Som kvantitativ bestämning till *antal* jämföras *flest* utan vidare med *störst (flest antal)*. En stor grammatisk nyhet som motarbetas av många inflytelserika språkvårdare är *ngn kommer göra ngt*; det tas upp som likvärdigt med det traditionella *ngn kommer att göra ngt* i SSB. Till och med en konstruktion som *ngn blir ngt troget* (med kongruensfel på grund av s.k. attraktion) får grönt ljus (eller är det fråga om ett tryckfel?). Många användare hade säkert uppskattat att få veta att det här handlar om konstruktioner som långtifrån alla godtar.

Diverse detaljer

Till sist redovisas här några spridda iakttagelser, huvudsakligen rörande ordbokens makrostruktur.

En av nyheterna i Svenska Akademiens grammatik (SAG) var att presens- och perfektparticip inte längre betraktas som böjningsformer av

verb utan som en självständig ordklass. Denna nyhet har anammats av SSB, varför t.ex. perfektparticipen *skadad* och *vald* bildar egna artiklar, självständiga i förhållande till *skada* och *välja*. Det är dock synnerligen tveksamt om detta är en förbättring från *lexikografisk* synpunkt.⁸ Om principen sprider sig till andra svenska ordböcker, kommer de i ett viktigt strukturellt avseende att skilja sig från ordböcker över närbesläktade språk. Speciella problem kommer att uppstå i tvåspråkiga, t.ex. svensk-engelska, ordböcker. Dessutom medför nyheten en hel del dubbling av information. Så här ser det ut i artikeln **relegera** och den följande artikeln **relegerad**:

relegera verb *relegera ngn* när han började studera konst var somliga lärare beredda att ~ honom (låta honom sluta), andra ansåg att han var ett geni ∪ *relegera ngn från skolan* han ~des från skolan efter att ha rökt cannabis

relegerad particip *ngn är/blir relegerad* han blev ~ (avstängd) på grund av han våldfört sig på en klasskamrat ∪ *relegerad från skolan* han blev ~ från den vanliga skolan och hamnade på ett överklassinternat

Här ger den andra artikeln inte ett enskilt information som inte redan finns i den första (som redan den är onödigt lång; varför förklara detta helt entydiga ord?). Så kan man faktiskt inte slösa med dyrbart ordboksutrymme.⁹

Ordboken laborerar med ingångs- och sublemman. Som sublemman tas t.ex. partikelverb och reflexiva verb upp: **lägga** är ingångslemma och **lägga an**, **lägga av**, **lägga sig** etc. sublemman. Detta möjliggör en

⁸ En annan sak är att det finns particip som har en betydelse som inte kan härledas från verbets grundform. Sådana adjektiviska particip har ofta tagits upp som egna lemman i ordböckerna. Kritiken här gäller lemmatiseringen av particip med fullständigt förutsägbara egenskaper.

⁹ I vissa andra fall finns det skillnader mellan particippartikeln och huvudartikeln som enbart beror på bristande konsekvenskontroll. I artikeln **belönad** ges konstruktionen *ngt blir belönat med ngt*, medan motsvarande aktiva konstruktion *belöna ngt med ngt* saknas i artikeln **belöna**, fastän den givetvis är fullt möjlig. Här ser vi ytterligare en nackdel med de överflödiga participartiklarna: de medför en mängd extra arbete med konsekvenskontroller.

En ren lapsus är det förmodligen att ett par artiklar, **avskärmad** och **avslappad**, slutar direkt efter upplysningen att det är fråga om particip.

mycket noggrann och uttömmande behandling av partikelverben, vilket är utmärkt. Dock är alfabetiseringen en smula förbryllande: **lägga sig** kommer först, därefter **lägga an** etc. fram till **lägga i**, därefter kommer **lägga sig i** före **lägga ifrån sig**. Reflexivpronomenet bryter alltså bokstavsordningen så snart det står intill verbet. Det är en minst sagt okonventionell alfabetisering som nog kan vålla ovana användare problem.

Som sublemman tas också bl.a. t-avledda adverb upp (**definitivt**, med ingångslemmat **definitiv**), liksom substantiverade adjektiv (**det raka**, till ingångslemmat **rak**). Det sista är överraskande; mer i linje med en etablerad tradition vore det att ta upp substantiveringarna direkt under adjektivet.

Principerna för gränsdragningen mellan polysemi (ett lemma) och homografi (två eller flera lemman) är inte helt klara. *Plan* som substantiv delas upp på fyra lemman, mot två i de flesta andra ordböcker. Adjektivet *ledig* delas upp på två lemman, en uppdelning som stöds varken av böjning, etymologi eller stor nutida betydelseskilnad.

Ord med analoga konstruktioner behandlas inte alltid konsekvent. I artikeln **agitation** finner man både *agitation mot* och *agitation emot*, men i artikeln **protest** och i många jämförbara artiklar anges bara den helt dominerande prepositionen *mot* (vilket givetvis är bättre).

Rena spökbetydelser finner man i artikeln **toppa sig** (i SSB:s exempel *det blir inte lätt för handbollslandslaget att toppa sig inför två stora turneringar* betyder *toppa sig* inte 'nä toppen' utan 'pricka in toppformen') och i artikeln **ankomma** (i exemplet *han har den status som ankommer chefen för en stor orkester* är *ankommer* med all säkerhet felskrivning för *tillkommer*).

Till sist två smärre anmärkningar om layout och typografi. På insidan av omslagets framsida hittar användaren en mönsterartikel tillsammans med en kortfattad bruksanvisning. Den skulle säkert göra bättre nytta, om den inte hade försetts med en midnattsblå bakgrund som gör texten nästan oläslig.

Slutligen är det knappast särskilt elegant med tumtecken (i stället för riktiga citationstecken, ”) vid citat.

Sammanfattande omdöme

Det ligger ett mycket stort arbete bakom SSB. I viss utsträckning har arbetet varit fruktbart, men redaktionen har använt alldeles för mycket

krut på att hitta 70.000 exempel till de 85.000 konstruktionerna. Principen en konstruktion – ett exempel är olycklig och har oundvikligen medfört att inte varje exempel har kunnat väljas och redigeras med omsorg. Med t.ex. hälften eller tredjedelen så många exempel hade detta kunnat uppnås. Detta är ordbokens stora svaghet.

Men ordboken har också starka sidor. Den viktigaste är att den tillhandahåller en nära nog komplett samling av grammatiska konstruktioner, kollokationer och idiom, och att dessa presenteras på ett i huvudsak välstrukturerat och användarvänligt sätt. Vissa misstag har gjorts även här; man tycks inte i tillräcklig grad ha gjort klart för sig konsekvenserna av att ordboken främst är en produktionsordbok, och inte så få kollokationer presenteras som idiom eller pragmatiska fraser. Vidare kommer nog många att tycka att ordboken kunde varit något mer normativ.

På grund av den enorma mängden exempel, som dessutom ofta är alldeles för långa, har Svenskt språkbruk blivit alltför omfattande – och dyr. Detta är beklagligt, eftersom den därigenom kommer att nå färre användare än den skulle ha gjort med ett slankare format. Den kommer förvisso ändå att vara användbar som skrivhjälpmedel många år framåt, och inte minst kommer den att vara en guldgruva för lexikografer; utan tvivel kommer den att bidra till att andra ordböcker blir fullständigare och bättre. Men med lite mer genomtänkta redaktionella principer skulle Svenskt språkbruk ha blivit mindre voluminös och billigare – och samtidigt betydligt bättre som lexikografisk produkt.

Litteratur

- BBI = Benson, Morton, Evelyn Benson & Robert Ilson 1986: *The BBI Combinatory Dictionary of English*. Amsterdam & Philadelphia.
 Bruun, Erik 1995: *Dansk sprogbrug. En stil- og konstruktionsbog*. 2. uppl. København.
 DDO = *Den danske ordbog*. 1–6. København 2003–.

- Hornby, A.J.H. 1948: *The Advanced Learner's Dictionary of English*. London.
- Jónsson, Jón Hilmar 1994. *Orðastaður. Orðabók um íslenska málnotkun*. Reykjavík.
- Malmgren, Sven-Göran 2004: *Begå eller ta självmord? Om svenska kollokationer och deras förändringsbenägenhet*. I: *Språk & stil* 13 (n.f.)/ 2003 (tr. 2004). S. 123–168.
- NEO = *Nationalencyklopedins ordbok*. 1–3. Höganäs 1995–96.
- NLO = Bergenholtz, Henning, Ilse Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jón Hilmar Jónsson & Bo Svensén 1997: *Nordisk lexikografisk ordbok*. Oslo.
- OCD = *Oxford Collocations Dictionary*. Oxford 2002.
- Ohlander, Sölve 2004: "Well worth the wait": [rec. av] *Oxford Collocations Dictionary*. I: *LexicoNordica* 11, 309–326.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1998: *Svenska Akademiens grammatik*. 1–4. Stockholm.
- Palmer, Harold E. 1938: *A Grammar of English Words*. London.
- SH = *Svensk handordbok. Konstruktioner och fraseologi*. Under red. av Ture Johannisson och K.G. Ljunggren. Stockholm 1966.
- SSB = *Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser*. Utarbetad av Svenska språknämnden. Stockholm 2003.
- Svenska ord – med uttal och förklaringar*. 2. uppl. Stockholm 1992.
- Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch*. Hrsg. von Erhard Agricola unter Mitwirkung von Herbert Görner und Ruth Küfner. Leipzig 1962.